

Kapitalisme en Coöperatie

DI. I Bron: AZB. 22 febr. 1929 nr. 8 blz. 65

DI. II Bron: AZB. 1 maart. 1929 nr. 9 blz. 73

Door Prof. Dr. H.W.C. BORDEWIJK.

Deel 1.

Wat onder kapitalistische productiewijze is te verstaan, valt althans voor de hoofdtrekken van dit begrip niet moeilijk te zeggen. Wel komen bij de schrijvers over dit onderwerp afwijkende opvattingen voor, doch deze betreffen meer detailpunten. Het begrip wint aan klaarheid door de tegenstelling tot gemeenschapsproductie, die, tot algemeen stelsel gemaakt, zich dekt met het socialisme.

Wanneer van kapitalisme en kapitalistische productie wordt gesproken, valt de nadruk op de particuliere eigendom van de productiemiddelen en voor wat de arbeid aangaat: op het arbeidscontract met daaraan inherent loonstelsel, voorts op de ondernemer, die voor eigen rekening en risico de productiefactoren aanwendt in bepaalde richting en hiermee samenhangend op het winststreven, dat de ondernemersfunctie gaande houdt, wijl winst voor de ondernemer het directe oogmerk is bij al zijn doen en laten.

Wil men kapitalisme personifiëren, dan is de ondernemer de drager van dit stelsel, de man of de organisatie, die risico loopt voor zichzelf en doorgaans ook voor anderen op hoop van zegen, d.i. winst.

De verdere gedachtegang, die aansluit bij het historisch ontstaan en bij de kindsheid der onderneming, kent als ondernemer de natuurlijke mens, de man van vlees en bloed. Het prototype geeft dan de „Einzelunternehmer”, de *éénman*, eigenaar en leider van de eenmanszaak. Maar met de groei der ondernemingsvormen, met de velerlei organisatie, die zich op het terrein der productie en distributie ontwikkelt, wordt ook het begrip ondernemer ingewikkelder en komt men met de „éénman”, niet langer uit.

Hoe zeer echter historisch gegroeide begrippen blijven vastzitten aan hun geboortehoud, blijkt ook weer hier, waar, zodra het woord ondernemer wordt genoemd, in zeker 9 van de 10 gevallen de eerst opkomende gedachte die is aan onze *éénman* of althans aan een mens in bepaalde functie. Het zou van vergaande overdrijving getuigen, zo men de gedachte aan de risicodragende, leiding gewende mens ging uitbannen uit het begrip ondernemer, maar wel dient dit zó te worden verruimd, dat al datgene er onder valt, wat naar de aard der functie daaronder *behoort* te vallen.

Welnu, dit geschiedt vanzelf, zo die *functie* in het middelpunt wordt geplaatst. Op háár alleen komt het aan. Wanneer b.v. de *éénman* arbeiders in dienst gaat nemen en met geleend kapitaal gaat werken, wijzigt zijn functie zich niet. Zij breidt zich uit, maar hij blijft de leidende eigenaar der zaak. In dit „eigenaar” steekt het risico, dat hij ook nu loopt, en in meerder mate zelfs loopt, wijl hij kapitaal en arbeid voor vaste bedragen, onafhankelijk van de uitslag der bezigheid, heeft uitgekocht.

Nu ontmoeten wij hier het eerste meningsverschil. **Pohle** n.l. ontzegt de *éénman* vrijwel ondernemerskwaliteit Hij laat de ondernemer eerst geboren worden, wanneer er medewerkers zijn (arbeiders, kapitaalverstrekkers, eventueel grondeigenaren), die op vooraf overeengekomen condities zijn „abgefunden”.¹⁾ Daarin zit immers het dragen van risico voor anderen. Van de *éénman* geldt dit niet, ten minste in het algemeen, want ook hier blijft de mogelijkheid van „vreemd geld”. Het is niet voldoende duidelijk, of bij ons **Pierson** in zijn bekend Leerboek het risico lopen voor anderen rekent tot de *elementen* van het begrip ondernemer.

Maar waar deze schrijver, zeer in het algemeen, zegt (I, blz. 260 van de 3^e druk), dat de uitslag der onderneming slechts hem onmiddellijk aangaat, en daarop laat volgen:
„De grondeigenaar krijgt zijn pacht, de kapitaalschieter zijn rente, d arbeider zijn loon: aan die verschillende personen wordt dus een inkomen verzekerd, evenredig aan hun diensten, maar onafhankelijk van de uitslag der zaak, waarvoor men ze vroeg. Of er verlies zal zijn of winst, of de factoren van productie in een gegeven geval op de slechtste of op de nuttigste wijze worden aangewend, heeft geen directe invloed op hun beloning. Maar wel op die des ondernemers, want voor zijn rekening wordt de Zaak gedreven,”..... daar zou ik menen Pierson in deze te mogen stellen op één lijn niet Pohle, zodat ook hij geacht zou moeten worden de producent voor de markt, die met eigen middelen en zonder arbeider(s) werkt, te sluiten buiten het ondernemerdom.

Doch op blz. 263. waar de vergoeding voor ondernemersrisico aan de orde is, zegt hij weer uitdrukkelijk, dat de krantenjongens aan de stations, de groenten- en fruitventers enz. ondernemers moeten heten. Het heeft de schrijver, alsof het kader, waarin Pierson over de ondernemer spreekt: eerst de ondernemersdienst en dan het ondernemersrisico, invloed heeft gekregen op de begrenzing van het begrip zelf.

Wat hiervan zij: het lijkt mij historisch minder juist, het enge begrip van Pohle met zijn criterium van risico-overneming te volgen, wijl ongetwijfeld het kapitalistisch „ondernemerdom” bij de eenmanszaak is begonnen, wijl in die kleinere en kleinste zaken bij in- en verkoop hetzelfde risico van de markt wordt gelopen en het winststreven even ongerept aanwezig is en tot handelen drijft als in de grotere, waar dan wel die risico-overneming plaats heeft.

Bezien wij bovendien de zeer grote plaats, welke ook nu nog de eenmanszaak inneemt in het geheel der productieorganismen, dan gevoelt men nog meer de willekeur, aan een zo belangrijke groep de kwaliteit van ondernemer te ontzeggen. Dat met eigen middelen wordt gewerkt kan een teken zijn van geringe kredietwaardigheid, doch evenzo van buitengewone kapitaalkracht, die het krediet niet behoeft.

En dat geen arbeiders in loondienst in het bedrijf werkzaam zijn, zal wel buiten twijfel immer getuigen van de kleine omvang der zaak, doch ook hier zijn de grenzen zeer rekbaar, en met name

¹⁾ Kapitalismus und Sozialismus, 3. Aufl. blz. 39: Der Unternehmer ist stets ein Uebernehmer des Risikos der Produktion für andere. Er verpflichtet sich, anderen für ihre Mitwirkung bei der Produktion feste Sätze für die Ueberlassung ihres Kapitals oder ihrer Arbeitskraft zu zahlen, unabhängig von der Tatsache, ob die Produktion mit Verlust oder Gewinn abschliesst. Derjenige, auf den dies nicht zutrifft, der nur mit seiner eigenen Arbeitskraft und seinem eigenen Kapital die Produktion für den Markt betreibt, ist noch kein Unternehmer. Er betreibt zwar eine Erwerbswirtschaft, aber keine Unternehmung.”

in de landbouw komt het voor, dat buiten het loonstelsel gezinsleden in het boerderijtje een arbeidsveld vinden.

Hoe belangrijk de eenmanszaak ook in een moderne volkshuishouding is, leert ons de Duitse bedrijfsstatistiek. **Robert Liefmann**²) deelt mee, dat in 1907 van de 3.265.623 ondernemingen er nog waren 1.451.700 z.g. *Alleinbetreibe*. Werkzaam waren in totaal 14.435.739 personen, dus meer dan 10 % van deze zochten in hun isolement hun kracht. Wel was er sedert 1895 een teruggang van deze groep met ruim 425.000, doch dit neemt niet weg, dat een percentage van 44 % van alle bedrijven te belangrijk is om die ongetwijfeld hun bedrijf voor eigen rekening uitoefende personen als *niet-ondernemer* te doodverven, zonder te zeggen, wat zij dan eigenlijk wèl zijn. Men kan er zeker van zijn, dat ook in ons land met zijn wijdverbreid kleinbedrijf de eenmanszaak in sterke mate aanwezig is. Helaas missen wij nog steeds de bedrijfsstatistiek, die ons daarover zou moeten inlichten.

De gesignaleerde beperking van het begrip onderneming doet nog zonderling aan, wanneer men nagaat, uit welke behoeften de vennootschap onder firma is geboren. Eén man kan de zaak niet meer beheersen, hetzij dat hij meer middelen, meer arbeidsvermogen of beide behoeft. Hij zoekt een of meer „compagnons". Van het „opnemen" van geld tegen renteobligo, van het aanstellen van arbeiders behoeft natuurlijk geen sprake te zijn, de eenmanszaak wordt twee- of driemanszaak. Is het nu geraden aan zo'n figuur uit het wetboek van koophandel de economische kwaliteit van ondernemer te ontzeggen? Hoewel het commerciële winstelement allicht door dit samengaan nog is geaccentueerd en ook het kapitaalrisico is vergroot?

Men zal vragen, of het hier niet om een woordenkwestie gaat. Ik geloof het niet. Juiste afpaling van begrippen en dan van een zo verstrekkend begrip als dat van ondernemer is meer dan een woordengehaspel alléén. Wanneer die „kleine" *nijveren* op elk gebied niet worden beschouwd als ondernemer, zo zal tien tegen één de conclusie wezen: dat zij arbeiders zijn. Ook de veelal op die eens als arbeiders gelijkende sociale positie *dier* kleine luyden (wij zagen dat zij niet steeds klein behoeven te zijn) zal tot die conclusie verleiden. Maar dan wordt liet begrip van arbeider ten zeerste geschaad, immers vertroebeld, vermits het werken in dienst evenveel lijkt op het werken voor eigen rekening als zwart gelijkt op wit!

In de **naamloze vennootschap** zijn bezit en leiding in de regel gescheiden. Ik zonder de familie-N.V. natuurlijk uit. Want de laatste is, hoewel de wet bij ons helaas geen onderscheid maakt, niet „echt". Dus de open N.V., wier aandelen aan toonder beursnotering hebben. Wie is hier ondernemer? Ik zei reeds in de aanvang, dat het begrip ondernemer ingewikkelder geworden was, en doelde toen in de eerste plaats op deze jongste uit de familie der vennootschappen. De beslissende vraag is: waar drukt het risico. De leiding is uiterst belangrijk, maar zij wordt in de N.V. uitgeoefend door lasthebbers in dienstbetrekking, die aangesteld worden door en verantwoording schuldig zijn aan de aandeelhouders.

² Die Unternehmungsformen. 3. Aufl. 1923, blz. 13. Liefmann heeft een eigen begrip van ondernemer. Hij laat deze ontstaan uit de kapitaalrekening. Dit lijkt mij niet aanbevelenswaardig. De kapitaalrekening is een contrólemiddel ter bepaling van de winst. Nu is het duidelijk, dat controle, hoe nuttig ook, niet tot het wezen der dingen kan behoren, welk wezen veeleer te zoeken is in het voorwerp der contróle. Zo zijn kapitaalrisico en winst al of niet aanwezig onafhankelijk van een contrólemiddel daarop!

Streng juridisch redenerende, kan men met het oog op de rechtspersoonlijkheid der N.V. zeggen, dat zij de ondernemer is. Wegens de veelheid van organen bevredigt dit echter niet. Dan moet men vragen, waar *uiteindelijk* de verantwoordelijkheid en de hoogste macht wordt gevonden. En nu *moge* ook hier de feitelijke toestand *somwijlen een* andere zijn, theoretisch zijn het de aandeelhouders, op wie ten volle het eerste ondernemersrisico drukt. Maar dan zijn zij ook, als algemene vergadering, de ondernemer in de zin der economie.

Kartel en Trust staan ongeveer tot elkaar als in het staatsrecht statenbond en bondsstaat. Kartel is een rechtsbetrekking tussen ondernemingen, die zich voor bepaalde belangen van aankoop, verkoop, prijsbeïnvloeding aaneensluiten, waarbij dus de ondernemingen zelfstandig blijven: de gevolgen der kartelpolitiek komen ook dan op de ondernemingsgewijze gegroepeerde aandeelhouders neer.

Daarentegen is de trust een subject, dat de samenvoegde ondernemingen hoogstens een schijn van zelfstandigheid laat (holdingcompagnie) of deze eenvoudig incorporeert (fusie).³⁾ Grondslag van de trust is niet een rechtsband, doch eigendom. Zo is de trust alleen van de „gewone” onderneming naar de grootte (*te*) onderscheiden. Ook hier is het niet twijfelachtig, wáár de eigenlijke onderneming is te zoeken: daar waar over leiding en risico wordt beslist, dat is dus de centrale organisatie.

Het begrip kapitalisme wordt eerst ten volle gegrepen door de tegenstelling tot een socialistische productiewijze, gelijk omgekeerd op deze een helderder licht wordt geworpen door inzicht in de kenmerken der kapitalistische voortbrengingsmethode. Het een steunt hier het ander. Moet nu de tegenstelling aldus worden bepaald, dat onder het kapitalisme winstbejag voorziet en onder het socialisme behoeftebevrediging?

Prof. dr. C.A. **Verrijn Stuart** in een mooi artikel in de januari-aflevering van de Economist van 1927, getiteld „Winstbejag versus Behoeftebevrediging”, meent, dat de tegenstelling tussen winstproductie en productie voor behoeftebevrediging in het socialisme onzer dagen sterk op de voorgrond treedt. Hij laat daarop o.a. nog dit volgen:

“Het loont, naar het mij voorkomt, de moeite, die tegenstelling nader onder hei oog te zien. Zij is toch inderdaad van principiële betekenis, en treft het kernpunt van de geldende maatschappelijke orde. Bovendien is zij, zo geformuleerd, bij uitstek geschikt om hen, die aanleg of gelegenheid missen, om van hei economische leven diepere studie te maken, afkeer van die orde in te boezemen en hen voor het socialisme te winnen. Winstbejag geldt nar eenmaal als een weinig eerbiedwaardige drijfveer voor menselijk handelen.”

“Winst, indien door anderen behaald, wekt zo licht afgunst, zo niet afkeer. Vooral in de jaren, die vlak achter ons liggen, hebben de inkomensverplaatsingen, welke van de in alle landen in meerdere of mindere mate plaats gehad hebbendé geldinflatie het gevolg waren aan sommigen winsten gebracht, die ontoelaatbaar schenen. De oorzaak, waaruit deze winsten ontsproten, de veranderlijkheid van de koopkracht der geldeenheden had de aandacht der socialisten niet zozeer, hare gevolgen echter des te meer, en hun kritiek op het

³⁾ Ongeveer Ongeveer in gelijken zin Ir. G A. Kessier, die een der Preadviezen schreef voor „De beteekenis van trusts en kartels voor de volkswelvaart”, uitgebracht aan de Vereeniging voor de staathuishoudkunde en de Statistiek (blz. 3).

stelsel der winstproductie werd er aanzienlijk door verscherp. En aan de anderen kant, hoeveel behoeften, die wellicht bij een gewijzigde inrichting der maatschappelijke voortbrenging bevrediging zouden kunnen verlangen, blijven, naar wel ieder zal moeten toegeven, thans niet gedekt! Voor een deel zeker, wijl het niet strookt met den winstdrang der ondernemers, om de voorziening daarin mogelijk te maken. "

Dat de aldus geschetste antithese, die er op berekend is een onnadenkende massa mee te sleepen, van slecht allooi is en voor haar weerlegging maar weinig nadenken behoeft, ligt voor het grijpen. De ware tegenstelling is die van het naaste oogmerk der producenten.

Behoeftbevrening echter is het gevolg van elke productiemethode, ook van de kapitalistische. Dit te ontkennen ware dwaasheid in het kwadraat. De strijd kan, redelijkerwijze en afgezien van voor de galerij bestemd effectbejag, alleen hierover gaan, bij welke productiewijze het ruimste en beste product kan worden verwacht. De **socialisten** verwachten eenvoudig van hun stelsel een betere productie, minder verkwisting, groter doelmatigheid, minder weelde- en meer volksartikelen.

Het is dus een kwestie van meer of minder. Principieel echter is dit onderscheid: dat het oogmerk van de ondernemers niet is behoeftebevrediging, doch winst. De meestal betere maar ook wel eens slechtere dienst (productiebeperking, zelfs een enkele maal vernietiging van voorraden), aan die bevrediging bewezen is middel tot winst. Daarentegen staat bij gemeenschapsproductie als doelwit voor ogen de behoeftebevrediging zelf. Het ruimere en betere product wordt hier ingewacht niet van de werking van het eigenbelang, doch van de plichtsbetrachting en de gemeenschapszin der deelnemers aan de voortbrenging.

Men kan onvoorwaardelijk het principiële onderscheid, dat hieruit spreekt erkennen, doch zal goed doen, te bedenken, dat productie en moraal heel verschillende dingen zijn, dat het bij de productie niet gaat om mooie of minder mooie drijfveren, doch om zoets nuchters als goederen, dat de bedoelingen er minder toe doen dan wel de gevolgen voor ons aller welvaart.

Grif kan worden toegegeven, dat gemeenschapszin moreel hoger staat dan winststreven, zonder dat daarom in het uiterste hoeft te worden vervallen, over dergelijk streven de staf te breken als gold het iets zedelijk minderwaardigs. Winstbejag is eender vele uitingen van zelfbehoud, zelfhandhaving of zelfontplooiing op economisch gebied. Het kan zelfs, mits niet ontaardend, aan de karaktervorming ten goede komen en sterke individuen kweken niet een geprononceerd gevoel van zelfverantwoordelijkheid.

Men zie maar naar de grote figuren in liet bedrijfsleven, in de bankwereld enz., die in de schatting der maatschappij op één lijn worden gesteld met de voormannen op liet gebied van bijv. de magistratuur of van wetenschap en kunst. De beste eigenschappen van hoofd en hart, van intellect en energie, van organisatietalent en durf kunnen, in de dienst van het veel gesmade winststreven, tot vollen wasdom komen en grote dingen doen ten bate van de gemeenschap.

Wat echter moreel de voorkeur zou verdienen, - men kan zich daarvan niet genoeg doordringen - is in de arena van de economische strijd niet van beslissend belang: dáár gaat het alleen om de resultaten. En zo moet zonder voorbehoud worden vastgesteld, dat aan dát stelsel van productie de zegepalm toekomt, dat niet de minste offers leidt tot het grootste en beste product, d.i. tot de ruimste behoeftebevrediging, die in deze onvolmaakte wereld en niet de onvolmaakte mens be-

reikbaar is. Énige maatstaf is ook hier liet economisch beginsel in al zijn zuiverheid. Gevoelsmotieven en morele appreciaties kunnen in dit verband, d.w.z. bij de heroïsche worsteling der geesten, die door de tegenstelling: kapitalisme versus socialisme worden gescheiden, slechts vertroebeling brengen. En de politiek doet niet anders, waar zij voor haar machtsdoeleinden de zuiver economische vraag, welk productiestelsel het beste is, tot onherkenbaar wordens embroulleert.

En nu de coöperatie Hoe verhoudt deze zich enerzijds tot het heersende kapitalisme, anderzijds tot het door velen zo vurig verbeide socialisme? De vraag is van belang, wijl de coöperatie een feit is van economische orde, een realiteit, die zich goedschiks of kwaadschiks heeft aan te passen aan dat zoveel machtiger feit, dat kapitalisme wordt genoemd. Verdraagt het coöperatief beginsel zich met de bestaande orde, of is misschien daarin een voorloper en wegbereider te zien van socialisatie en uiteindelijk socialisme?

Wij zullen, ter vaststelling van het oorspronkelijk karakter van de coöperatie, bij de geschiedenis in de leer moeten gaan. Diep behoeven wij niet te graven, de coöperatieve beweging is jong en de feiten zijn overbekend. Het gaat er hier vooral om, die feiten uit te leggen en ze te plaatsen onder liet licht der tegenstelling: kapitalisme en socialisme.

De coöperatie⁴⁾ dan is begonnen als verbruiksvereniging, d.w.z. als een organisatie van afnemers, die op bepaald gebied hun eigen leverancier wilden zijn. Na enige mislukte pogingen, waaraan de namen van Robert Owen en dr. William King verbonden zijn, hadden de z.g. **pioniers van Rochdale**, 28 flanelwevers, die in staking waren gegaan en toen werden uitgesloten, meer succes met hun coöperatieven winkel. De leiding was bij Charles Howarth, die het nieuwe beginsel van winstdeling naar de maatstaf van het verbruik (niet naar het aandeel in het kapitaal) vestigde.

Het doel was, geldelijk voordeel voor de leden te behalen en hun arbeids- en sociale omstandigheden te verbeteren. De winkel, welke dagelijkse levensmiddelen als kruidenierswaren, doch ook kleren, schoenen, enz. ter beschikking van de leden zou stellen, was slechts een onderdeel van een groter plan, dat ook woningbouw omvatte, werkverschaffing in de vorm van vervaardiging van artikelen door leden, die in de toestand van staking of uitsluiting verkeerden en zelfs aankoop en ontginning van gronden door werkloze leden of door diegenen onder hen, wier inkomsten onvoldoende werden geacht.

De bedoeling was, uit eigen middelen te komen tot een kolonie, die zichzelf zou kunnen bedruipen. Daarbij stond de solidariteit van belangen voorop. Van die grote opzet kwam niet veel terecht, doch de goede kern, de coöperatieve winkel, toonde levens- en groeikracht, zodat over geheel Engeland coöperatieve winkelverenigingen verrezen, die haar leden bij duizenden en sommige reeds spoedig bij tienduizenden telden, de bekende „Wholesale Societies”.

Iedereen weet, hoe deze verbruikscoöperatie haar weg vond naar het vasteland van Europa, ook naar ons land, waar o.a. mannen als Kerdijk. Goeman Borgesius, Pierson, van Marken, Treub, Elias, het coöperatief beginsel propageerden. Tot de belangrijkste behoren wel de Coöp. Winkelvereniging vroeger van „Eigen Hulp” en „de Volharding”.

⁴⁾ Vgl. de goede schets in „Sociaal Jaarboek voor Nederland”. 1918 11 blz. 143-217. Bijzonder Gedeelte, afdeling XII.

Eigen Hulp, ik meen in 1878 opgericht, had in zover een eigenaardig debuut, dat de statuten in hun eerste vorm voor het lidmaatschap de eis stelden, dat men van intellectuelen arbeid leefde; bovendien maakte een entree van f 4,50 de toetreding van arbeiders onmogelijk. Eigen Hulp heeft in tegenstelling van b.v. de Volharding, altijd iets van een dames- en herenvereniging gehouden.

De kracht der verbruikscoöperatie zit in de inkoop, dáár ligt voor haar het kritieke punt: immers de afzet is vrijwel verzekerd. Hoe meer zij groeit en over hoe meer artikelen van dikwerf zeer uiteengaande kwaliteit zij zich uitstrekt, hoe moeilijker ook de beheersing van de inkoop wordt, wijl daarvoor een uitgebreide warenkennis en een scherpe kijk op prijzen en markten worden vereist.

Eigen Hulp is met een organisatie „Gezamenlijke Inkoop” begonnen reeds in 1882: als algemene afdeling van Eigen Hulp werd in 1889 opgericht de Ned. Coöp. Bond met een afdeling Handelskamer, die in 1907 naar aanleiding van een rapport van de heer Wibaut over de Wholesale te Manchester werd gereorganiseerd, totdat de band van de N.C.B. met de Handelskamer met ingang van 1 januari 1915 werd verbroken en de laatste als Coöp. Groothandelsvereniging „de Handelskamer” een zelfstandig bestaan begon.

De moeilijkheden, waarin deze geraakt is, zijn grotendeels aan de oorlogsomstandigheden te wijten. Waar het voor ons op aankomt, is echter dit: dat de verbruikscoöperatie als oudste vorm van overwegende betekenis is geweest voor alle coöperatie, dat zij in zekeren zin de maatstaf van beoordeling heeft gegeven en dat hetgeen na haar op coöperatief gebied tot stand is gekomen óf als een verlengstuk óf als een afwijking van wat in dezen als „normaal" gold is te beschouwen.

Kapitalisme en Coöperatie. Deel II

Bron: AZB 1929 nr. 9; I maart 1929 blz. 73 >

Door Prof. Dr. H. W. C. BORDEWIJK.

Samengaan van afnemers. Welke consequenties liggen hierin en welke zich noemende coöperaties (van het formeel juridische begrip zie ik hier af) vertonen ook nu nog deze trek, die de coöperatie bij haar geboorte meekreeg?

Het treft ons, dat de Rochdale pioniers de koop of de bouw van woningen voor de leden op hun programma hadden gezet. Volkomen terecht, want, hoewel we de bouwcoöperatie niet zo noemen, is zij feitelijk niets anders dan een soort van verbruiksvereniging. Het enige verschil is de grote duurzaamheid van liet artikel woning. Bij een woning moge het niet gaan om dagelijkse levensmiddelen: een genotsgoed is zij zo goed als deze, en dat gebruik ook bij haar ten slotte leidt tot verbruik, weet ieder. Ook bij het verschaffen van woningen slaan de a.s. gebruikers, de bewoners, de handen ineen, en vormen de leden het afzetgebied van de voor gezamenlijke rekening gebouwde huizen.

Zo is het ook gesteld met de bekende aankoop-verenigingen in de landbouw, voor meststoffen, voedermiddelen, zaaizaden enz. Wel is hier een verschil met de winkelvereniging en de bouwvereniging, in zover de goederen, waarom het te doen is, geen eindproducten, geen genotsgoederen zijn, doch veeleer kapitaal karakter hebben, daar zij worden aangewend in het bedrijf, maar dit verandert niets aan de hoofdzaak, dat afnemers wederom samengaan, teneinde onderling en voor elkaar voordelen te verkrijgen, waartoe zij ieder op zichzelf niet bij machte zijn.

Het zou volkomen verwarrend zijn, zo men deze verenigingen, omdat zij de productie ondersteunen, ging sluiten buiten het begrip der verbruiskoöperatie in ruimen zin. Beslissend is, aan wie de goederen worden verkocht en geleverd. en dat zijn hier de leden. Dat hier of daar ook niet-leden mogen betrekken, zij het allicht niet op dezelfde gunstige voorwaarden en in elk geval zonder aanspraak op later dividend, verandert natuurlijk aan de hoofdkaraktertrek: voordeel voor de leden-afnemers niets hoegenaamd.

En nu de meest bloeiende tak van landbouwcoöperatie, de verstrekking van bedrijfskrediet op coöperatieven grondslag door de **Boerenleenbanken**, zoals deze volgens **Raiffeisen's** beginsel georganiseerd zijn in samenvattende Centrale Banken. Beantwoordt het coöperatief landbouwbedrijfskrediet aan het oorspronkelijk karakter der coöperatie? Ik meen de vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Wat is het geval? Er doet zich, evenals bij de aankoopverenigingen van diverse pluimage, in het landbouwbedrijf een bepaalde behoefte gevoelen, ditmaal krediet.

Het speculatieve bankwezen houdt zich sinds jaar en dag afzijdig. De postjes zijn veelal te klein, de kosten van administratie en controle te hoog, de kredietwaardigheid dikwijls van twijfelachtige aard, ten minste uit bankoogpunt. Ook de liquiditeit beantwoordt niet aan wat het bankwezen, dat zich hoofdzakelijk op industrie en handel richt, normaal oordeelt.

Ten einde niet dupe te worden slaan daarom groepen van afnemers van krediet wederom de handen ineen, de kredietwaardigheid, die hij de enkeling ontbrak of ontoereikend was, wordt door de

persoonlijke aansprakelijkheid van alle deelnemers, a.h.w. uit de grond gestampt en daarmee de weg geëffend tot het kredietmarkt, voor zover men deze nog nodig mocht hebben inzonderheid om het liquiditeit bezwaar te overwinnen. Ook hier, bij het bedrijfskrediet in de landbouw, echte coöperatie in de oorspronkelijke zin van het woord.

En niet anders staat het met de onderlinge verzekeringen tegen ongevallen, veeziekte, hagelschade e.d. Het zijn wederom de belanghebbenden bij de verzekering, de afnemers, die gezamenlijk hun belangen van vergoeding voor bepaalde schaden behartigen en zelf de voordelen of een deel der voordelen willen genieten, welke anders aan speculatieve verzekerings-instituten zouden toevallen.

De tot nu toe besproken coöperaties hebben, wijl zij organisaties van afnemers zijn, alle dit gemeen, dat zij een helpend of ondersteunend, dus bijkomstig karakter hebben. Ten aanzien van de coöperaties, die eindproducten of genotgoederen ter beschikking stellen, is dit zonder meer duidelijk. Zij staan aan de verteringszijde, hebben met de bronnen, waaruit het geldinkomen vloeit, niets te maken. Voor zover de coöperaties bedrijfsartikelen of krediet verschaffen, hebben zij natuurlijk wèl met productie en met inkomensvorming (geld verdienen) te maken, doch ook dan behouden zij hun accessoir karakter, vermits zij het bedrijf ondersteunen en helpen, dat buiten haar om reeds bestaat, dat aan de ondernemer in de regel een volle werктаak verschaft en voor hem de voornaamste bron zijner inkomsten uitmaakt. De leden vinden hun economisch bestaan niet in, doch buiten de coöperatie, welke alleen dat bestaan, hetzij naar de verbruiks, hetzij naar de productiezijde, ruimer en gemakkelijker maakt.

Een heel ander beeld vertoont de z.g. productieve arbeiderscoöperatie, hetgeen de Duitsers noemen de „Produktivgenossenschaft”, niet te verwarren met de straks te bespreken z.g. „Produktionengenossenschaft.” Bij de „Produktionengenossenschaft” trachten de arbeiders zelf ondernemer te zijn, de fabriek aan de arbeiders is daarbij de leuze. In de kindsheid van de grootindustrie is het bedoelde streven naar voren gekomen, toen aan het bedrijf nog niet de technische en commerciële eisen werden gesteld, welke thans onverbiddelijke voorwaarden voor slagen zijn.

Socialistische hervormers als Robert Owen, de graaf de Saint Simon, Fourier, later in Duitschland Ferdinand Lassalle en ook, van burgerlijk standpunt uit, de bekende Schulze-Delitzsch hebben zich voor deze organisatievorm warm gemaakt, zelfs in die mate, dat zij daarin zagen **de oplossing van de sociale kwestie**. De principieel gewijzigde betekenis van dergelijke coöperatie blijkt uit twee omstandigheden, waar door een onoverbrugbare kloof ontstaat tussen haar en de primitieve coöperatie van afnemers:

1. is niet langer sprake van ondersteunen, van helpen bij de productie of het verbruik, doch vinden de leden-arbeiders in de onderneming, welke aan hen gezamenlijk behoort, hun volle bestaan, daar zij zowel hun eigen arbeider als hun eigen ondernemer *zijn*: zij zijn bij zichzelf in dienstbetrekking en
2. is er, door de overneming van de ondernemerstaak, die uitgevoerd wordt door een of meer gesalarieerde leiders, een verhouding naar buiten op volmaakt kapitalistische grondslag: de vaste en vlottende kapitaalgoederen, krediet enz. worden op geheel dezelfde wijze als in het speculatieve bedrijf opgenomen en het afgewerkte product wordt met zo groot mogelijke winst verkocht, niet aan de leden doch aan het buiten de productiegroep staande grote publiek.

Alle risico, aan de gewone onderneming eigen, wordt mitsdien door de Produktivgenossenschaft op volmaakt eendere wijze gedragen, alleen is niet één bepaalde persoon als ondernemer aanwezig, doch zijn de in de coöperatie gegroepeerde en georganiseerde arbeiders te samen de ondernemer.

Men kan zeggen, dat met volkomen behoud van de wederzijdse functies, een personele unie is ontstaan tussen kapitaal en arbeid, dat dezelfde mensen èn kapitalist-ondernemer èn arbeider zijn, dat in één woord de belangenstrijd tussen kapitaal en arbeid, voor zover die terecht of ten onrechte bestaat, naar de binnenkamer van elk lid is overgebracht en dáár moet worden beslecht!

Zeer duidelijk laat de beroemde pleitbezorger voor de vrijwillige coöperatieve arbeidersassociaties Ferdinand Lassalle zich uit in zijn bekende „Offenes Antwortschreiben" van 1 maart 1863, waarin hij ook zijn „ijzeren loonwet" heeft geformuleerd: na gezegd te hebben, dat de „Konsumvereine" geen belangrijke en afdoende hulp kunnen brengen", wijl het arbeidsloon, wanneer het levensonderhoud goedkoper wordt, noodzakelijk „urn eben so viel fallen muss," vervolgt hij aldus: „Wie also? Sollte das Princip der freien individuellen Association der Arbeiter nicht vermögen, die Verbesserung der Lage des Arbeiterstandes zu bewirken? Allerdings vermag es das - aber nur durch seine Anwendung und Ausdehnung auf die fabrikmässige Grossproduktion. Der Arbeiterstand zu seinem eignen Unternehmer zu machen - das ist das Mittel, durch welches - und durch welches allein - jenes eherne und grausame Gesetz beseitigt sein wurde, das den Arbeitslohn bestimmt! Wenn der Arbeiterstand sein eigener Unternehmer ist, so fällt jene Scheidung zwischen Arbeitslohn und Unternehmergeinn und mit ihr der blosser Arbeitslohn überhaupt fort, und an seine Stelle tritt als Vergeltung der Arbeit: der Arbeitsertrag!" Waar moet echter het geld vandaan komen? Zelf maakt Lassalle de voor de hand liggende tegenwerping: „Aber wie? Werfen Sie einen Blick auf die Eisenbahnen, die Maschinenfabriken, die Schiffsbauwerkstätten, die Baumwollenspinnereien, die Kattunfabriken u.s.w., u.s.w., auf die zu diesen Anlagen erforderlichen Millionen, werfen Sie dann einen Blick in die Leere Ihrer Taschen und fragen Sie sich, wo Sie jemals die zu diesen Anlagen erforderlichen Riesenkapitalien hernehmen und wie Sie somit jemals den Betrieb der Grossindustrie auf eigne Rechnung ermöglichen sollen? Und gewiss ist nichts sicherer, nichts festerstehend, als dass Sie dies niemals ermöglichen würden, wenn Sie ausschliesslich und lediglich und allein auf Ihre isolirten Anstrengungen als Individuen reducirt bleiben." Wat dan wel? De staat moet helpen, d.w.z. de reuzenkapitalen ter beschikking stellen van de productieve arbeidersassociaties. Veeg teken voorwaar! Teken van zwakte. Luisteren wij nog even naar Lassalle :

„Eben deshalb ist es Sache und Aufgabe des *Staates*, Ihnen dies zu ermöglichen, die grosse Sache der freien individuellen Association des Arbeiterstandes *fördernd und entwickelnd* in seine Hand zu nehmen und es zu seiner heiligsten Pflicht zu machen, Ihnen die Mittel und Möglichkeit zu dieser Ihrer Selbstorganisation und Selbstassociation zu bieten."

Ik zei zo-even: teken van zwakte.

Hebben ooit de verbruikcoöperaties staatshulp *nodig* gehad voor haar fenomenale groei? Bij de coöperaties van Lassalle moet de „Leere der Taschen" plaats maken voor met staatsgeld gevulde buidels, anders komt naar Lassalle's eigen woorden, van de zaak niets terecht.

Dit wijst op het bij uitstek kunstmatige, broeikasachtige van de productiecoöperatie als hervormingsmiddel der maatschappij. Zij is dan ook niet veel meer dan een doodgeboren kind geweest, althans een kind zonder levenskracht. Bismarck heeft zich een korte tijd voor het denkbeeld der

Produktiv-Genossenschaften geïnteresseerd⁵⁾ om politieke redenen, zelfs 100 miljoen staatskrediet toegestaan, doch de plannen vonden hun einde in de dueldood van Lassalle. Het ware onjuist, Lassalle's politieke invloed af te meten naar het getal van 4610 leden ⁶⁾ van de door hem gestichten Allgemeinen Deutschen Arbeiterverein, en het genie van Bismarck erkende in Lassalle een ander genie, dat hij in zijn strijd tegen de liberale bourgeoisie kon gebruiken. Maar Bismarck was te groot realistisch, om in die Produktiv-Genossenschaften te zien, wat Lassalle daarin zag, en het beste bewijs is wel, dat de ijzeren kanselier bij zijn sociale politiek na Lassalle's dood andere wegen heeft bewandeld dan die, welke de *joodsche (!! zhn.)* profeet van de ijzeren loonwet als den enig juiste had aangewezen.

Terecht zegt Maurice Bourguin ⁷⁾ van de productieve arbeidersassociaties: „Les sociétés de production entre ouvriers industriels sont peut-être celles qui ont éveillé, à leurs débuts et en 1848, les plus grandes espérances, mais qui ont aussi causé les plus vives déceptions.” Hoewel, zegt deze schrijver, er geen betere leerschool is voor de solidariteit van belangen in deze associaties, waar arbeiders hun middelen en energie inbrengen om voor eigen rekening te produceren en zich te bevrijden van de patroon, en hoewel deze lichamen in dit opzicht superieur zijn aan de verbruiksvereniging, hebben zij met moeilijkheden te kampen, die haar ontwikkeling belemmeren en vaak beletten: gebrek aan kapitaal, aan discipline en aan afnemers.

Gebrek aan tucht, een tekort aan gezag verklaart ook volgens Pohle de teleurstellingen, die allereerst de productieve arbeidersorganisaties hebben opgeleverd. Hierin, en niet in de betrekkelijke armoede der arbeidersleden, ligt de hoofdoorzaak van het tekort aan kapitaal. Naar Pohle's juiste opmerking is dit niet te wijten aan een vijandigheid van bank- en andere geldkringen, maar aan gemis aan vertrouwen op grond van interne, constitutionele gebreken. De arbeider, die tevens mede-ondernemer is, komt als vanzelf in verzet tegen een krachtige leiding, die echter nodig is om de zaak door de moeilijke jaren te helpen en later om haar op peil te houden en uit te breiden.

Het uiterste middel: ontslag kan de door de arbeiders-ledenvergadering aangestelde directie niet toepassen. Evenals de arbeiders, is ook de leider in een tweeslachtige positie. Wanneer men weet, welk een groot gevaar de medezeggenschap der arbeiders in de bedrijfsleiding voor de moderne speculatieve onderneming beduidt, een gevaar, zó groot, dat het Rapport van N.V.V. en S.D.A.P. over bedrijfsorganisatie en medezeggenschap slechts adviserende bevoegdheid aan de arbeiders wil geven en met medebeslissingsrecht wil wachten tot de onderneming is verdwenen en het bedrijf is gesocialiseerd ⁸⁾, die begrijpt, bij zo onverdacht getuigenis, dat, waar medezeggenschap wordt tot volle zeggenschap in de overigens met kapitalistische middelen en methoden werkende productieve arbeidersassociatie, de droevige uitslag niet uitblijven kán, dat veeleer zodanig organisme, alle idealisme en allen goeden bedoelingen ten spijt de kiem van zijn ondergang bij de geboorte heeft meegekregen.

⁵⁾ Gelijk hij zich voor Lassalle in het algemeen interesseerde, die hem persoonlijk zeer aantrok. Vgl. Emil Ludwig, Bismarck, Geschichte eines Kämpfers, blz. 262-274.

⁶⁾ Werner Sombart, Sozialismus und soziale Bewegung. 7. Aufl. blz. 234. Het ledental is dat, ten tijde van Lassalle's dood, 31 Aug. 1864.

⁷⁾ Les systèmes socialistes et l'évolution économique, 1904, blz. 222

⁸⁾ Daarop komt hetgeen op blz. 19/20 en blz. 99 (art. 29 van het Ontwerp-wet op de Ondernemingsraden) te lezen staat, neer. Dit art. 29 luidt: De ondernemingsraad staat de werkgever bij in liet bevorderen van de bloei van de onderneming. Hij dient de werkgever van advies in alle aangelegenheden, de onderneming betreffende.

Waar soms arbeiders buiten de leden moesten worden gezocht, bleken de leden niet geneigd de zelf verkregen voordelen met de nieuwelingen te delen en vielen zij, als gewone werkgevers, terug in de voor hen zelf verworpen methoden van het gehate loonstelsel. Deze omstandigheid, dat dus een bezittende arbeidersélite ging samenwerken met bezitloze arbeiders in haar dienst, bezegelde, als element van ontbinding en verhoogde tweeslachtigheid, het lot van zulk een onderneming.

Het ongezonde der constructie blijkt hier wel het duidelijkst: terwijl een gewone onderneming met vreugde haar groei constateert o.a. door de toeneming van het aantal arbeiders, wordt in de arbeidersfabriek zulk een aanwas tot een bron van conflicten, die voor de toch al zwakke organisatie levensgevaarlijk zijn. Wat hier te redden was, omdat het in bepaalde gevallen praktisch kon worden gebruikt zonder de onderneming naar de afgrond te brengen, heeft een onderdak of asiel gevonden in de veel beperktere en meer nuchtere vorm van winstdeling of profit-sharing en *mededeelhebberschap* of copartnerschap, dus buiten de eigenlijke coöperatie om.

Men denkt bij ons aan de Ned. Gisten Spiritusfabriek aan welke ook in dit verband de grote naam van wijlen J. C. van Marken verbonden is, aan de Machinefabriek Gebr. Stork en Co., aan Werkspoor en de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken. Dit alles is ten slotte wel heel iets anders dan de Produktiv-Genossenschaft, die de opvolgster had moeten worden van de kapitalistische onderneming.

Liefmann onderscheidt Produktiv- en Produktionsgenossenschaft. Met deze laatste komen wij op weer een nieuw terrein van coöperatief ingrijpen. En wederom zijn wij hier mijlen ver verwijderd van de primitieve gedachte der Rochdale pioniers! Want konden wij nog althans enige sociale verwantschap - meer niet - waarnemen tussen de verbruiksvereniging en de productieve arbeidersassociatie, in zover beide een instrument wilden zijn tot verbetering van de toestand der arbeidersklasse, al dan niet met de bedoeling de maatschappij langzamerhand tot haar voordele te hervormen, zo heeft deze derde en laatste tak van coöperatie zelfs niet de socialen band met de oorspronkelijke coöperatie gemeen.

En ook gaat het niet of althans niet in de eerste plaats om te reageren tegen het kapitalisme en zijn uitwassen, doch veeleer om het kapitalistische productiestelsel uit te *bouwen, te verfijnen dan wel in een bepaalde richting te leiden. Ondernemers verenigen zich om gezamenlijk te produceren. Nimmer hun ganse product, doch een deel ervan*, een bepaalde bewerking, een afwerking of hoe men het noemen wil. De productiecoöperatie van ondernemers heeft vaak het karakter ener verticale concentratie: d.w.z. wat vroeger aan andere speculatieve ondernemingen werd overgelaten, doet men voortaan, in vereniging, zelf. Zo is het gesteld met de coöperatieve suikerindustrie, aardappelmeelindustrie, strokartonfabricage.

Bij de **zuivelindustrie** staat het weer enigszins anders, vermits vóór de fabriekmatige bereiding van boter en kaas alom deze productie op de boerderij plaats had. Wanneer dan naast de speculatieve fabricage de coöperatieve ontstaat, gaat het dus niet om de verovering van een deel van het terrein, tevoren door speculatieve ondernemingen op zuivelgebied ingenomen, doch om een splitsing van wat tot nu toe deel had uitgemaakt van het boerenbedrijf.

De ontwikkelingswet van arbeids-en bedrijfsdeling wordt meer en meer van kracht ook voor de zuivelproductie en, waar deze de boerderij - althans ten dele! - gaat verlaten, zoekt zij een onder-

komen in speciale fabrieken, deels speculatieve ondernemingen, deels coöperaties van de belanghebbende boeren zelf.

Maar toch, al is het ontstaan wel anders geweest dan bij de genoemde andere productiecoöperaties: het karakter der coöperatieve zuivelproductie is er niet minder kapitalistisch om! De productie en verkoop geschieden voor rekening van de boeren evenals ten tijde van de zuivelbereiding op de boerderij, het streven naar winst, die van een betrekkelijk publiek wordt ingewacht, is zeker niet verflauwd of verzwakt, alleen draagt een en ander de voor diverse streken als technische verbetering aan te duiden tussenschakel van een voor gezamenlijke rekening gedreven fabriek, die ook de afzet op grotere schaal en beter kan verzorgen dan de individuele landbouwer.

Dat onder omstandigheden productie-coöperatie wordt aangewakkerd, wanneer het speculatief bedrijf de boog te strak gaat spannen, en dit het onderste uit de kan wil hebben, is begrijpelijk. Zo is in het noorden des lands de coöperatieve aardappelmeelindustrie te verstaan als een afweermiddel tegen het inkoopkartel, dat de fabrikanten als afnemers van fabrieksaardappelen onder elkaar hadden aangegaan om de prijs van de aardappelen te drukken.

Nodig is natuurlijk zo'n scherpe prikkel niet: de begeerte, winst, die men anderen in zekeren zin bezorgt, zelf te maken, is in de regel motief van voldoende kracht om zo de gelegenheid gunstig is, tot coöperatie over te gaan. We hebben hier dan met een soort van verticale concentratie of integratie te doen, behalve bij de coöp. zuivelfabrieken, die, naar wij zagen, juist door een formele afsplitsing van het boerenbedrijf met behoud alleen van een sterken organisatorische band zijn tot stand gekomen.

De coöperatieve veilingen. Ook daarin hebben wij te zien productiecoöperaties. Evenals het geld als ruilmiddel handel en verkeer bevordert en om die reden tot kapitaal in economische zin moet worden gerekend, evenzo bevorderen de veilingen voor haar terrein handel en verkeer en zijn dus dienstbaar aan een betere behoeftebevrediging, d.i. aan de productie. Men zou haar alleen het karakter van productieorganen kunnen ontzeggen, zo men de handel in zijn geheel buiten het begrip productie sloot, maar wie durft, na het stranden van de *fysiocraatische*⁹ leer op deze klip, zodanige mening nog verkondigen?

De veilingen strekken, evenals beurzen en markten, om te komen tot een vlotte afzet van massaproducten, met haar hulp wordt verwacht winst te behalen van derdenafnemers en wel groter winst, dan de individuele landbouw-ondernemer, op zich zelf gesteld, in staat zou zijn te maken. De op het eerste gezicht misschien ietwat bijzondere aard der veilingen als organen ten behoeve van een voordeliger distributie van producten en niet ten dienste van hun eigenlijke (*organischtechnische*) voortbrenging, levert bij nader inzien voor haar indeling in het gehele stelsel der coöperatie geen moeilijkheden op.

Kan de coöperatie de wereld hervormen? Sommige grote voorstanders - ik noem van de levenden de bekenden Parijsche hoogleraar in de economie Charles Gide - zijn inderdaad van mening, dat zij tot wijziging van de bouw onzer economische maatschappij geroepen is, en dat zij veel, zo niet alles, wat *wij* in deze laatste afkeuren, kan wegnemen. Ik meen, dat met dergelijke hoge verwachtingen aan de coöperatie te verbinden, aan haar de slechtst mogelijke dienst wordt bewezen.

⁹ *Fysiocratie: een economisch stelsel, dal de landbouw als de bron van alle welvaart ziet! (z.h.n.)*

Overdrijving schaadt. Zij heeft de op zichzelf sympathieke, doch slechts op kleine schaal uitvoerbare, stelsels van winstdeling en *mededeelhebberschap* in diskrediet gebracht, zij heeft velen afkerig gemaakt van de door de sociaal-democratie tot een politieke leuze van algemene strekking opgeblazen medezeggenschap der arbeiders in het bedrijf, zij bedreigt ook de bruikbare kern der coöperatie.

Wanneer wij de verschillende soorten van coöperatie beschouwen, dan was er maar één groep - de zwakste! - die de leden een volle levenstaak en een vol bestaan bedoelde te geven: de Lassalle'sche productie-associatie der arbeiders - wij behoeven aan deze groep, over welke de geschiedenis geoordeeld heeft en die ook door de S.D.A.P. wordt verworpen,¹⁰ geen woord meer te verspillen. Doch alle andere soorten en vormen van coöperatie hebben slechts een subsidiair, een helpend, een aanvullend karakter. De hulp en steun, die zij bieden, kan hoogst belangrijk zijn: het blijft *hulp* en *steun* aan wat *buiten haar* zijn zwaartepunt of zijn wortels heeft. De leden zijn slechts voor bepaalde kanten van hun onderneming, voor bepaalde delen van hun vertering, bij de coöperatie betrokken en geïnteresseerd. En nu is het begrijpelijk, dat de maatschappij niet een ander beeld kan krijgen door organismen, die, zij mogen nog zo nuttig zijn, immer blijven *steunsels* van buiten hen om bestaande huishoudingen. Dit moest toch eigenlijk iedereen duidelijk zijn.

De grote scheidingslijn loopt tussen de coöperaties, die niet en die wel winst beogen. De eerste, wien het om voordeel voor de leden maar niet om winst, te behalen van derden, te doen is, hebben het zuivere coöperatieve beginsel het best bewaard; het zijn de echte onderlinge, de coöperaties ten dienste der afnemers-leden. Hoewel zij in een kapitalistische maatschappij werken met kapitalistische methoden, is haar ziel aan kapitalisme vreemd. Dit is zo waar, dat het Socialisatie-rapport der S.D.A.P. de verbruikcoöperatie wil handhaven. Men kan daar lezen,¹¹ dat de socialisatie beoogt de ondernemerswinst te verdringen niet enkel voor aaneengesloten groepen van verbruikers, doch voor alle verbruikers, dat zij daarom maatschappelijk een hogere vorm van voorziening is dan de verbruikcoöperatie ooit zou kunnen worden: „Evenwel kan zij door de verkregen ervaring als distributieorgaan goede diensten blijven bewijzen aan de gesocialiseerde bedrijven, wijl zij de bezwaren, verbonden aan uniforme regeling der distributie, kan vermijden. Daarnaast zal zij prijsregelende en prijsdrukkende invloed blijven uitoefenen op de bedrijven, die nog niet gesocialiseerd zijn.”

Mij dunkt: onverdachter getuigenis voor het niet-kapitalistisch karakter der verbruikcoöperatie en natuurlijk ook voor alle coöperaties, die haar taak vinden in het bedienen van de afnemers-leden, is wel niet denkbaar. Tegenover deze coöperaties staan dan de vele en belangrijke productiecoöperaties, die niet slechts de kapitalistische methoden toepassen, doch door opzet en doel, door winststreven en risico niet anders zijn dan zuivere uitingen van de kapitalistische geest. *Deze* coöperatie is even goed ondernemersvereniging als bijv. op ander gebied het kartel.

De coöperatie zal geen nieuwe, betere wereld ons brengen. Zij zal hier en daar wat kunnen verbeteren, uitwassen kunnen bestrijden. Zij zal meer uitwerken als rem dan als motor. als tegenwicht ter bewaring van evenwicht dan als stuwkracht. die evenwicht verbreekt en dringt een nieuw en beter te zoeken. In de meeste gevallen gaat de coöperatie gebaande wegen, d.i. gebaad door het

¹⁰) Vgl. blz. 18 van het Socialisatie rapport: „Niet „de fabriek aan de arbeiders” kan onze leus zijn, maar „de fabriek aan de gemeenschap.”

¹¹) Vgl. blz. 37 van het Socialisatie rapport.

kapitalisme. Zij zal het meest tot haar recht komen, waar persoonlijk initiatief, persoonlijke durf en vindingrijkheid niet of niet meer nodig zijn om te slagen.

De artikelen, welke de verbruiksvereniging aan de man brengt, moeten zoveel mogelijk die zijn van dagelijks gebruik, weinig aan mode en dus weinig aan wisseling onderhevig. En hetzelfde geldt ook, hoewel misschien iets minder, van de productiecoöperatie. In elk geval zal hier, omdat het productie geldt voor de onzekere markt, de leiding grote vrijheid van beweging moeten hebben en zal, voor de soepelheid van de *gestie*¹² en de snelheid van besluiten, van de democratie, welke van huis uit tot de karakteristiek der coöperatie behoort, iets moeten worden opgeofferd.

Zeggenschap is mooi, maar een bloeiend bedrijf is mooier. Wat hiervan zij: pionierswerk kan van de coöperatie niet worden verwacht, daartoe is zij te omslachtig, te log, te toegankelijk voor bureaucratische invloeden, omdat haar handelende organen uit gesalarieerde personen bestaan, die nu eenmaal bij alle plichtsgetrouwheid, de bezielende invloed missen, die uitgaat van het besef, dat de *eigen* zaak op het spel staat, dat de *eigen Positie* met haar al-of-niet slagen staat of valt.

Waar dit de inzet is - en dat is het geval in de particuliere onderneming met uitzondering van de open naamloze vennootschap, die in dit opzicht dan ook zwakker staat en evenzeer gevaar loopt in bureaucratische sleur en omslachtigheid te vervallen - daar wordt uit de normale mens alles gehaald wat in hem zit en in elk geval meer, dan plichtsgevoel en gemeenschapszin bij machte zijn hem te doen presteren. „Die Rolle als Pionier des wirtschaftlichen Fortschritts fällt also in unserem Wirtschaftsleben banz offensichtlich der erwerbswirtschaftlichen Produktionsweise zu," aldus Ludwig Pohle terecht.

Daarmede wordt het nut van coöperatie geenszins ontkend, een nut, dat zijn hoogste graad en rijkste ontplooiing heeft gevonden in de bloeiende landbouwcoöperatie. Maar wèl wordt daarmee ontkend, dat de coöperatie in staat zou zijn onze maatschappij te hervormen en aan haar een beter stelsel van productie te geven dan in het overheersende kapitalistische stelsel is verwezenlijkt.

¹²) *Bedrijfsvoering*